

ביאור דברי הראשונים ז"ל בענין פך השמן הטחור

"מאי חנוכה, לתנו רבנן זכ"ה זכסליו יומי לחנוכה תמניא אינון, ללא למספד זהון וללא להתענות זהון. שזכסליו יומי להיכל טמאו כל השמנים שזכסליו, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונלחם, דקו ולא מלאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעו ועשאו ימים טובים בהלל והודאה." (שבת כ"א:)

א. דברי הראשונים ז"ל בסוגיין חששא דהיסט

בתוס' (ד"ה שהיה מונח בחותמו של כ"ג) הק' היאך ידעו שלא נטמא הכלי ע"י היסט¹ וז"ל "אם כבר גזרו על הנכרים להיות כזבים (נדה לד.)² צ"ל שהיה מונח בחותם בקרקע שלא היסט הכלי".

והר"ן (ט: בדפי הרי"ף) הק' ג"כ כנ"ל וז"ל "ולא מצאו אלא פך אחד וכו'. ונטמא כל שמן שבמקדש חוץ מזה שלא נטמא, שהרי חתום היה וכלי חרס אינו מטמא מנבו, ולהיסט לא חיישינן אע"ג דנכרים מטמאים בהיסט כזב, לפי שאם היסטו היו שוכרים אותו לראות אם יש בו זהב או מרגליות כיון שראוהו חתום בחותם של כהן גדול אלא ודאי לא מצאוהו כלל ולא ראוהו".

וז"ל **הרשב"א** "ואע"ג דגוים עשאו כזבים וכלי חרס מטמא בהיסט, איכא למימר שמצאוהו בקרקע שאין לחוש להיסט³, אי נמי מגולה וקודם גזירה הוה".

במאירי תי' בדומה לתירוץ של הר"ן, וז"ל "ולא מצאו שמן טחור אלא פך אחד שהיה מונח בחותמו של כ"ג והכירו שלא נגעו בו, ואע"פ שהיה להם לחוש שמא היסטו והרי הם כזבים שמטמאים בהיסט שמא לא נגזרה עליהם עדיין טומאת זבים, וי"א שלא גזרו אלא על התינוקות אלא שזו נדחית ממה שאמרו במסכתא זו בפרק ר' עקיבא שאף בגדולים גזרו, וכן יש מפרשים שבתוך חלון הסגור ששעריה היו חתומים מצאוהו, ולדעתי אין צורך בכך שאילו היסטו חזקה עליהם שהשחיתו ושברו".

¹ עי' בב"י (סי' תר"ע, ועי' גם בדברי הב"ח שם) דזהו גם כוונת רש"י (ד"ה בחותמו) שכ' "בהצנע וחתום בטבעתו והכיר שלא נגעו בו", ועי' משכ"כ בחי' מהרצ"א (מהדורת מכון אמ"ת, מאמר ג' אות ו') וז"ל "הנה יש להעיר למה פירש כזאת באריכות, אך י"ל רבא לפרש למה נקט תיבות מונח ובחותמו היה לו לכתוב ומצא פך אחד שהיה בחותם כהן גדול. אך דבזה יתורץ קושיית התוס' הא החותם לא יועיל מטומאת היסט, על כן אמר שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, שהיה הכהן גדול יודע שהיה מניח ומצניע פך אחד במקום שלא היה יודע שום אדם, וכשבדקו ולא מצאו הלך הוא לבקש במקום שהצניע ומצא והכיר הוא בחותמו שלא נגעו ולא היה שום בן אדם במקום המוצנע הלזה".

ועי' בלבוש (סי' תר"ע ס"א) שסתם בזה וז"ל "בדקו ולא מצאו אלא פך אחד קטן של שמן שהיה מוצנע בקרקע באופן שהכירו בו שלא יכלו הגוים להסיטו וחתום בחותמו של כהן גדול, והיה ניכר בו שלא נגעו בו היוונים בשמן כגון שנאמר שמא שפכו לתוכו שמן טמא או שמא שפכו ממנו קצת וטמאוהו וחזרו ונתנוהו בתוכו, וגם הכירוהו שלא היסטו כי היסט מטמא בגוים" (ודבריו א"ש גם לדעת התוס' וגם לדעת הרשב"א (עי' לקמן אות ב', א'-ב') ובא"ר וא"ז כבר ציינו דעתם של הראשונים שהחותם היה על השידה והכותל וכדו' (ועי' לקמן אות ב', ג').

² יצייון שהראשונים (הרשב"א והמאירי) אכן תי' דתקנת חז"ל על דנכרים כזבים עדיין לא נתקן באותו תקופה, וגם המהרש"א עמד בזה לתרץ את תמיהת התוס' וז"ל "דגזרו על תינוק נכרי שמטמא בזיבה והיינו בן ט' שנים ויום אחד דהוא ראוי לביאה כדמסיק פרק אין מעמידין וההיא גזירה מי"ח דבר הוא שגזרו תלמידי שמאי והלל כדאמר' לעיל בפירקין וחשמונאי מקדמי טובא הו' דיש לומר דכבר גזרו על הזב נכרי שמטמא בזיבה כמו ישראל אבל על תינוק נכרי אע"פ שאינו זב לא גזרו רבנן קמאי ואתו תלמידי שמאי והלל וגזרו בו וכן נראה מפרש"י לעיל", וע"ע בחשק שלמה ובחי' מהרצ"א (מאמר ג') שהאריך בביאור הענין ואכמ"ל.

³ כפי הנראה כוונת הרשב"א בזה לומר שהיה טמון ומוצנע וקבור בתוך הקרקע כך דאין לחוש להיסט, וראי' לזה מת' השני' של הרשב"א דכתב ד"היה מגולה" ומזה משמע דלתי' הראשון הפך היה מכוסה לגמרי וטמון בתוך הקרקע (ועי' בדבריו לקמן (אות ב', א') בהערה למה הרשב"א הוצרך לענות ב' תירוצים ולא הסתפק בתי' הראשונה).

וב"פ בספר המאורות לר' מאיר ב"ר שמעון המעילי מנרבוניה ז"ל כדברי היש מפרשים שהביא המאירי, וז"ל "נראה לפרש בחלון שבכותל והיה סתום החלון ושם היה החותם מונח ולא היה בו לא חשש מגע ולא חשש היסט.

ובשיטה להר"ן הביא בשם הר"י מלוניל ז"ל כמו שתי' בפ"י הר"ן שבדפי הרי"ף ובהוספת דעה אחרת כעין דברי המאירי והמאורות וז"ל "ולא מצאו אלא פך אחד שהיה מונח בחותמו של כה"ג – פי' וכיון שהיה חתום במבעתו הכירו שלא נגעו בו ומשל חרם היה שאינו מטמא מגבו, וכתב הר"י יונתן ז"ל¹ ולהיסט לא חיישינן אע"ג דכתי' מטמא במשא כדן זב וזבה שאם הסיטוהו לא היו מניחין אותו אלא יגלוהו לראות אם יש בו זהב או מרגליות כיון שראוהו חתום בחותם ש"מ לא ראוהו כלל, והרא"ה ז"ל פי' שמצאו לאותו פך בתיבה מקום שאין לחוש בו להיסט ואותה תיבה חתומה בחותמו של כהן גדול".

כדברים האלו כתב ג"כ הריטב"א² וז"ל "והנכון דהאי פך בארון היה מונח והארגז היה בחותמו של כהן גדול, וכן פירש ר"י ז"ל".

ב. מקום חותמו של הכהן גדול

א. על הפך :

הנה מפשטות לשון דברי חז"ל (בגמ' ובמגילת תענית, ובמדרש חנוכה, ושאלות ומגילות אנטיוכוס) נראה שהפך עצמו במקום פתיחתו היה חתום בחותמו של כהן גדול, וזש"כ "ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח³ בחותמו של כהן גדול", וכן מדויק בל' הר"ן שכתב "שאם הסיטוהו היו שוברים אותו לראות אם יש בו זהב או מרגליות כיון שראוהו חתום בחותם של כהן גדול" פי' שאם היוונים היו רואים את הפך בוודאי שהיו שוברים את הפך לראות מה יש בתוכו מאחר והפך היה חתום בחותמו של כה"ג, וכן מדויק גם בל' הר"ן בשיטה להר"ן בדברי הר"י מלוניל במש"כ "וכיון שהיה חתום במבעתו הכירו שלא נגעו בו".

ב. על מקום הנחת הפך בקרקע :

מדברי התוס' שכ' "שהיה מונח בחותם בקרקע", נראה דעת התוס' שחותמו של הכה"ג היה חתום על הקרקע⁴ שליד הכלי, והחותם חיבר בזה בין הכלי והקרקע (והצמיד את הכלי לקרקע) ובאופן שאם הסיטו הכלי היה החותם נשבר ואז שהכלי היה מונח תקוע בקרקע (וכעין מש"כ הרשב"א⁵) והחותם בקרקע שליד הכלי ובאופן שא"א להסיט הכלי בלי שבירת החותם, וראו להדיא שלא נגעו בכלי ואין חשש היסט, ולא שהפך עצמו היה חתום וסגור

¹ ע"י בפ"י ר' יונתן מלוניל ז"ל בסוגיין.

² ח"י הריטב"א החדשים.

³ כ"ה הגי' בכל הגמ' שלנו [וכ"ה הגי' גם בכת"י מינכן ובכת"י ואטיקן ובדפוס ויניציאה ושונצינו], אך בטור הגי' "שהיה חתום בחותמו של כה"ג", ובר"ף איתא "שהיה חתום ומונח בחותמו של כה"ג" (ועי' לקמן בהערה שהבאתי מש"כ בזה בח"י מהרצ"א מאמר ג', אות י"ח), וכ"ה גי' מהרש"ל ברש"י ד"ה בחותמו דצ"ל "מונח בחותמו".

⁴ ועי' לקמן (אות ג') מש"כ בענין מקום הימצאו של הפך.

⁵ דא עקא שלדעת הרשב"א הפך היה טמון בקרקע ומן הכא ידעו שבדודאי לא הסיטו הכלי, וצ"ב לדעתו דא"כ מהו הרבותא בזה שהפך היה "מונח" (חתום) בחותמו של כה"ג? דהרי אפ' לא היה חתום כלל כיון דהפך היה טמון בקרקע בוודאי שזה שמן טהור, והרי א"א לומר דאם הפך היה ללא חותם דצריכין לחשוש אולי היוונים הם אלו שטמנו הפך בקרקע או שהיוונים חפרו ומצאו הפך ושוב החזירו אותו למקומו, דהרי כיון דאמרין דהיכא שהיה טמון בקרקע אפ' להיסט לא חיישינן כש"כ דלא חיישינן שמא היוונים החביאו שמן טמא בקרקע, וע"כ ששמן הנמצא בקרקע אמרין דבוודאי הו' שמן טהור ואפ' כשאין עליו חותם, והרי בדברי הגמ' משמע דרק מחמת הא דהיה מונח בחותמו של כה"ג ידעו לקבוע שזה שמן טהור בוודאי שאין לחשוש (ואפ' את"ל דכל פך שאינו חתום יש לחשוש שמא אין השמן טהור, הרי אם הכהן שהטמין הפך בקרקע מעיד ע"ז שהטמין שמן טהור, וכמו שביאר בח"י מהרצ"א (מאמר ג', אות ו') הנ"ל בדברי רש"י), וצ"ב, ונראה לומר בזה דמהאי טעמא לא רצו התוס' (ע"י בהערה הבאה מה שהוכחתי בזה דתי' של התוס' שונה לגמרי מתי' של הרשב"א) והר"ן ושאר הראשונים לתרץ כתי' של הרשב"א (שהוא לכאורה התי' הפשוט ביותר), וגם יתכן לומר דמה"ט הרשב"א עצמו לא נחה דעתו מתי' זו לפיכך הביא תי' נוסף "אי נמי מגולה וקודם גזירה" דבאמת לא היה טמון כלל כי אם מגולה ורק דבאותו זמן עדיין לא גזרו על היסט, ובזה א"ש דברי הגמ' דכיון שהפך היה חתום בחותמו של כה"ג ידעו שהוא שמן טהור (ולתי' זו כבר אפשר לומר דאם לא היה חתום בחותמו של כה"ג הרי אפ' היה טמון בקרקע עדיין היו חוששין שמא היוונים הם אלו שהטמינו שם השמן והוא שמן טמא וכנ"ל, והעיקר הוא חותמו של הכה"ג, ודו"ק).

בחזרתו של כה"ג^ט, כי אם שמקומו ומיקומו של הפך במקום הנחתה בקרקע היה חתום בחזרתו של כה"ג^ט.

ובזה קמפלוגי התוס' והר"ן, דלדעת הר"ן היה עצם הפך במקום פתיחתו חתום בחזרתו של כה"ג, אך לדעת התוס' היתה החתום על מקום הנחת הפך בקרקע (ולא על הפך עצמו במקום פתיחתו), דשפיר מינכרא בזה דלא הסיטו הכלי^כ.

ג. על החלון או על התיבה :

ממש"כ בספר המאורות "והיה סתום החלון ושם היה החתום מונח" נראה שדעתו שחזרתו של כה"ג היה על החלון הסתום ולא על הפך כלל (וכנראה דכ"ה גם דעתו של חיש מפרשים המוכא במאירי ש"כ) "שבתוך חלון הסגור ששעריה היו חתומים" מצאנו^א.

ולדעת הרא"ה המוכא בשיטה להר"ן מבורא להדיא "שמצאו לאותו פך בתיבה מקום שאין לחוש בו להיסט ואותה תיבה חתומה בחזרתו של כה"ג", דהיינו שחזרתו של כה"ג היה על התיבה ולא על הפך, וכ"ה גם לדעת הריטב"א דכתב "דהאי פך בארון היה מונח והארגז היה בחזרתו של כה"ג גדול" דהיינו שהחזרתו היה על הארגז שבו היה מונח הפך ולא על הפך עצמה.

וכ"ה להדיא באורחות חיים לר"א מלוניל (הל' חנוכה, א) ובכל בו (סי' מ"ד) וז"ל "ולא מצאו שמן טהור אלא פך אחד קטן שהיה מונח בתוך שדה קבועה בכותל שלא היו יכולין להסיטה והיה פתחה סגור וחתום בחזרתו של [יוחנן] כהן גדול ובסגירת הפתח בחזרת הכירו שלא נגעו בפך"^ב.

וכ"ה בפ"י סידור התפילה להרוקח ז"ל^ט (בפי' לתפילת "על הניסים") "וקבעו ח' ימי חנוכה אלו – לפי שטמא יוונים כל השמנים שבהיכל, ומצאו החשמונים פך אחד שחתום בחדר בחזרתו של כהן גדול שלא נגעו בו היוונים ולא טמאוהו בהיסטם"^י.

^ט לגופו של ענין כנראה שהפך אכן היה חתום וסגור ואין כאן חשש שמה שפכו לתוכו שמן טמא (וכמש"כ הלבוש בסי' תר"ע ס"א ע"י"ש), אך אין כוונת הגמ' בזה לומר כן שהפך עצמו במקום פתיחתו היה סגור חתום בחזרתו של כה"ג.

^י וזהו כוונת הגמ' "שהיה מונח בחזרתו" דהיינו שמקום הנחתה של הפך היה חתום בחזרתו של כה"ג, ודו"ק, ועימש"כ בהערה לקמן ממה שביאר בזה בחי' מהצ"א בדברי הר"ף (מאמר ג', אות י"ח) ע"י"ש.

^א ע"י בערוה"ש (סי' תר"ע ס"ג) דהביא בנפרד את תי' של התוס' ושל הר"ן וז"ל "ולכן כשמצאו זה הפך החתום בחזרתו של כהן גדול והיה מונח בעומק באופן שגם לא הסיטו אותו דאל"כ היו מטמאין" ומדבריו נראה שלדעתו תי' של התוס' הוא בדיוק כמו תי' של הרשב"א דהיינו שהפך היה טמון בקרקע וע"כ היה ניכר שלא הסיטו אותו, דא עקא שדבריו אינם מיושבים בדיוק לשונו של התוס' שכתב "שהיה מונח בחתום בקרקע שלא הסיטו הכלי" וכי ל"ל התוס' להוסיף שהפך היה מונח בחתום בקרקע דמשמע שהחתום היה בקרקע, והרי אם כוונת התוס' לתרץ שהפך היה מונח בעומק בקרקע כך שהיה ניכר אם הסיטו אותו הוול"ל "שהיה מונח בקרקע" (וכמ"ש הרשב"א "שמצאוהו בקרקע") ול"ל להתוס' להאריך בדבריו לומר "שהיה מונח בחתום בקרקע" וכי מה לי ענין החתום אצל היסט (שהרי החתום אינו תקיף כי אם לוודא שלא נגעו בשמן שבפך והשמן עדיין טהור, אך העובדא שהפך היה חתום אינו מעיד כלל שלא הסיטו אותו וק"ל), אלא וודאי כמש"כ שכוונת התוס' לומר שעצם החתום היה במקום הנחתו בקרקע כך שאם הסיטו הכלי היו בהכרח שוברים החתום, וכדברי אלה מצאתי כעת גם מדויק להדיא בדברי כ"ק מרן אדמו"ר בעל בני יששכר זיע"א בחידושי מהצ"א (מאמר ג', אות י"ח) בדברי הר"ף שכלל לשונו וכתב "שהיה חתום ומונח בחזרתו של כהן גדול" וע"ז העיר רבינו וז"ל "הוסיף לאשון הגמ' לתוספת ביאור לתרץ קושיית התוס' כמ"ש התוס' שהיה חתום בקרקע והכירו שלא נגעו בו וז"ש שהיה חתום ומונח בתוך אותו חתום" שהכירו דאלו הסיטוהו היה מתקלקל החתום, ונראה להדיא דעת רבינו בדברי התוס' כדברינו הנ"ל (ולא כמש"כ בערוה"ש) שהפך היה מונח בחתום בקרקע באופן שאם הסיטו הכלי היה החתום נשבר מאחר שהחתום הצמיד את הפך להקרקע, וע"ז מה שהערת לעיל (הערה א') בדברי רבינו בביאור כוונתו של רש"י שהאריך בפירושו וגם שם מדויק בל' רבינו שביאר בזה קושיית התוס' שהחתום לא יועיל מטומאת היסט ע"י"ש, ובוודאי שכוונת התוס' שהחתום היה במקום הנחתה על הקרקע ובה יועיל החתום גם להיסט, ומש"ה דקדק התוס' והאריך בלשונו הזהב "שהיה מונח בחתום בקרקע", ודו"ק.

^ב ונראה לבאר בזה למה הר"ן לא רצה לתרץ כתי' של התוס' דהיה חתום בקרקע, כיון דלדעתו מדברי הגמ' "ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחזרתו של כהן גדול" משמע דהפך עצמו במקום פתיחתו היה בחזרתו של כה"ג, דהרי בגמ' לא מוזכר כלל איפה הפך היה מונח, וגם המשך דברי הגמ' "ולא היה בו [=דהיינו בהפך] אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים" נראה להדיא דהגמ' מיידי מענין הפך עצמו ולא מענין מקום הנחת הפך, ודוחק לומר שמש"כ "שהיה מונח בחזרתו של כה"ג" הכוונה למקום הנחתו של הפך שהיה מונח חתום בקרקע (וצ"ע בזה מה היה גי' של הר"ן בגמ' "מונח" או "חתום"), ומש"ה תי' דבאמת הפך עצמו היה חתום [במקום פתיחתו] בחזרתו של כה"ג, ורק כיון דראו שהחתום עדיין שלם ע"כ דהיוונים כלל לא ראו הפך, כיון דאם היו רואים פך חתום בחזרתו של כה"ג בוודאי שהיו שוברים הפך לראות אם יש בו זהב או מרגליות, וע"כ דאם הפך והחתום שלמים בוודאי שכלל לא ראו הפך, וא"כ אין כאן בית מיתוש להיסט.

דא עקא שהתוס' גם לא רצה לתרץ כתי' של הר"ן, דהרי ע"פ תי' של הר"ן אין למעשה שום ראי' שעל ידה אפשר לקבוע נחרצות ובוודאות שלא הסיטו הפך, כי אם מחמת סברה דאם היו רואים הפך בוודאי שהיו שוברים, שע"ז יש להשיב דאולי יוניי א' אכן ראה הפך, ואכן הסיט הפך, אך לא רצה לשוברו בפני חבריו מכיון שחשב שאכן יש שם זהב ומרגליות ובסוף לא איסתייע ליה מילתא, ונמצא דהפך נטמא בהיסט, ומש"ה תי' התוס' שהיה טמון בחתום בקרקע, כך דאפי' אם ראו הפך בוודאי שלא הסיטו אותו, דאם הסיטו אותו הרי ע"כ שהיה שוברים החתום ע"י ההיסט, וכיון דמצא הפך טמון בחתום בקרקע הרי מזה כבר אפשר לקבוע העובדא באופן נחרץ ובוודאות שלא הסיטו הכלי, ודו"ק.

^ג ומ"מ אין ראי' מדבריו שמש"כ "חתום בחתום של כה"ג" הכוונה לשער החלון ולא להפך.

^ד בכל בו נוסף תיבת "וחתן", אך באורחות חיים ליתא, וע"י במגילת אנטיוכוס שהפך היה חתום בטבעת הכהן הגדול מימי שמואל הנביא.

^ט וכן מובא בב"ח (סי' תר"ע) בשם הגהות החדשות למרדכי (שלטי הגבורים שבת פ"ב אות ג).

^ט פי' סידור התפילה להרוקח, מהדורת מכון הרב הרש"ר, י"ט תשנ"ב, אות קמ"א, עמ' תשי"ח.

^י והא דלא רצו התוס' והר"ן והרשב"א לתרץ כדעת הרא"ה והריטב"א והמאורות וכו', נראה לבאר בזה טעמא כיון דמלישנא דגמ' "ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחזרתו של כהן גדול" וגם מהמשך דברי הגמ' ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים" משמע דכל דמיירי בזה מענין הפך עצמו, דהיינו שהפך עצמו היה חתום בחזרתו של כה"ג, ואפי' לתי' של התוס' שאין הכוונה

ג. מקום מציאת הפך

הנה בדברי חז"ל בגמ' ובמגילת תענית, לא מוזכר בשום מקום איפה מצאו פך השמן הטמא שהיה מונח בחותמו של הכה"ג כי אם "בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול", ולא ביארו כלל איפה הוא המקום בו מצאו הפך (וגם לדעת אלו הראשונים הנ"ל שהפך היה בתוך תיבה החתומה בחותמו של כה"ג, עדיין צ"ב איפה במקדש היה מקום אותה תיבה?). ובדברי המדרש והראשונים ז"ל מצאנו בזה ג' מקומות שונות:

א. בהיכל :

בשאלות דרב אחאי גאון (פ' וישלח, שאלתא כ"ו) איתא וז"ל "דמחייבין לאדלוקי שרגא תמניא יומי דההוא לוגא דאשתכח בהיכלא והוה ביה שעורא יומא חד ואדלקין מיניה תמניא יומי", ונראה להדיא מל' דפך השמן נמצא בהיכל, וכבר עמד ע"ז כ"ק מרן אדמו"ר בעל בני יששכר זיע"א בחי' מהרצ"א (מאמר ג', אות י"ד) וז"ל "הנה בגמרא ובמגילת תענית איתא שטמא כל השמנים שבהיכל וכו' בדקו ולא מצאו אלא פך וכו', לכאורה אינו מוכח דמצאו בהיכל דוקא והגאון הוסיף בהיכלא, אך י"ל דבא להורות דגם ביום הראשון היה הנס שטמא כל השמנים שבהיכל וההוא לוג אשתכח בהיכלא והוה גופא נס שנתכסה מהאויב"כא.

ב. בשיתין :

בפיוט יוצר "אודך כי עניתני"כב לשבת שנייה של חנוכה להפייתן ר' מנחם בר מכיר מרעגנשבורג^{כג} יסד "הַנְּכֹנֵן וְכַבְּדוֹ הִיכַל לְהַעֲלוֹת נֵר בְּאֶמְנָה, הַפֶּשֶׁשׁ וּמִצָּאוֹ בְּשִׁיתִין פֶּךְ שֵׁשׁ בְּטָמֵן, כִּי אִם אֶסְדֵּךְ שָׁמֹן"כד, ומכאן שמצאו פך השמן בשיתין תחת המזבח.

שהפך עצמו במקום פתיחתו היה חתום בחותמו של כה"ג כי אם שהיה מונח בחתום בקרקע, מ"מ החותם עדיין היה על הפך ומשוייך להפך, משא"כ לדעת הני ראשונים ז"ל דתי' שהחותם היה בכותל או בשידה או בחדר וכו' נמצא בזה שאין שום שייכות בין עצם הפך להחותם כי אם זה שהפך היה מונח במקום שאותו מקום היה סגור וחותם בחותמו של כה"ג, אך הפך עצמו כלל לא היה חתום בשום חותם, ומ"מ נראה לבאר בזה דעת הני ראשונים ז"ל דדייקו כן מלישנא דגמ' "שהיה מונח בחותמו של כה"ג" דהיינו שהיה מונח במקום שאותו מקום היה חתום בחותמו של כה"ג.

י" קטע זו נדפס נמצא בשאלתא כ"ו הן בדפוסים הישנים והן במהדורת מירסקי, ועי' מה שהערתי לקמן על הסתירה בדברי הגאון במהדורת מירסקי.

י" חידושי מהרצ"א, מהדורת מכון אמ"ת, ירושלם תשס"ב.

כ" יצויין שבשאלות דרב אחאי גאון מהדורת מירסקי (שהגיה והדפיס השאלות ע"פ כת"י שונה וסדר שונה מהנדפס לפניו) בדרשה לחנוכה בשאלתא כ"ז מובא דברי המדרש (שהבאתי לקמן) שהפך היה חתום בחותמו של כהן גדול "תחת המזבח", ונמצא בזה סתירה בין דברי הגאון בשאלתא כ"ו (בכל המהדורות והדפוסים) שהפך נמצא בהיכלא, ושאלתא כ"ז שהפך היה מונח תחת המזבח, וצ"ע נ"מ הרי כ"ק מרן אדמו"ר בעל בני יששכר זיע"א לא היה תח"י כי אם דפוס שאלתא דרא"ג הישנה שע"פ מהדורת דפוס ויניציאה ש"ו שלא נמצא בה ההוספה הנ"ל בדברי המדרש בשאלתא כ"ז, ושפיר העיר רבינו ע"ד הגאון בשאלתא כ"ו שכתב שפך השמן נמצא בהיכל].

כ"א עי' בא"ר דהביא ע"ז שלא מצאו אלא פך אחד "צ"ל דמיד שהצניע הפך אחד באו היונים ולא היה יכול להצניע יותר, או תפלתו של כהן גדול הוא שעיר עיניהם באותו שעה שהיה מצניע".

כ"ב "יוצר" לשבת שנייה של חנוכה כמנהג פולין ואשכנז, הפיוט מיוסד ע"פ א"ב (פעמיים) וכל חרוז מסיים בל' הכתוב, ובחרוזים מנורה וגו' חתום מנחם ב' פעמים, ומן חרוז מכה ונשבר וגו' חתום ב' פעמים מנחם ברבי מכיר חיה חזק, ובסוף בחרוזים מכהניך וגו' חתום מנחם, ועי' בסדר עבודת ישראל לר"י בער דעתו שהמחבר עשה ב' מהדורות מפיוט זה. הפיוט כולו מפורש בערוגת הבושם לר' אברהם ב"ר עזריאל (ערוגת הבושם, ח"ב, עמ' 232).

כ"ג ר' מנחם בר מכיר מגדולי הראשונים והפייטנים באשכנז היה בן משפחתו של רבינו גרשם מאור הגולה (אחיו של רגמ"ה היה שמו מכיר, ויוצ"ח היו ארבעת בני מכיר (השני) שנשאו ונתנו יחד במסורת הלכה ומנהג אותן כינסו בספר "מעשה המכיר" שהיה אחד מן החיבורים החשובים של אותה תקופה, ולדאבנו אינו נמצא תח"י), ר' מנחם התגורר במגנצא שבאשכנז עד הפרעות בגזירת מסע הצלב הראשונה בשנת תתנ"ו, ואח"כ עבר לעיר רעגנשבורג שבאוסטרייך (בעהמער).

ר' מנחם היה פייטן פורה ובין פיוטיו המצויים במחזורים שלנו (ונאמרים על ידינו עד היום) הם הקינה "אבל אעורר" (קניות לת"ב סי' ל"ד) שבו מקונן על הפרעות שבגזרות שנת תתנ"ו, הסליחה "אדם בקום עלינו" לתענית אסתר, הסליחה "אמרר בבכ"י ליי"ז בתמוז, הפיוט "כהושעת אדם יציר כפיך" שאומרים בהושענות בשבת, פיוט רשות לנשמת "נשמת מלומדי מורשה" לשחרית ביום שמח"ת, רשות לחתן בראשית "מרשות מרומם על כל ברכה".

כ"ד כ"ה הנוסח בסידור שפה ברורה להר"וה (רעדלהיים תקצ"ב – יצויין שבשאר דפוסים יש לפעמים שינויים קלים בנוסח), וכ"ה גם בסדר עבודת ישראל לר"י בער (רעדלהיים תרכ"ח), אך בכת"י השונים מצוינו נוסחאות שונות, ולדוגמא בכ"י מחזור נירנברג (מהדורה דיגטלית, ח"א עמ' 24) איתא הנוסח "חפשו ומצאו בשיתין פך נטמן שמן", ובת"י מינכן 21 איתא הנוסח "נמצא בשיתין פך שיש נחתם נטמן" (ובאופן כללי יצויין שבכת"י זו יש כמה וכמה שינויי נוסחאות בחרוזים שונים), וכן מצאתי בעוד כת"י שונים כמה וכמה שינויי נוסחאות כאלו [ותמוה ביותר הוא הנוסח שבכת"י מחזור נירנברג דלא מוזכר שם הענין שהפך היה של שיש, ועימש"כ בזה לקמן באות ד', ב'], ויצויין שגם בדפוסים יש כמה שנויי נוסח, ולדוגמא במחזור מעגלי צדק (סביוניטה שי"ז, ויניציאה שכ"ח) ובמחזור הדרת קודש (ויניציאה שנ"ט, ווילהרמסדארף תל"ג) איתא הנוסח "פך שיש נטמן להטמן" [ויצויין שבדפוסים הנ"ל נדפס הנוסח והניקוד "כחפשו ומצאו בְּשִׁיתִים" !! שזה בוודאי טעות וצ"ל "בשיתין" במקום "בשתיים" !!], ומ"מ קסמיכא בזה על הני תרי צינתרי דדהבא הר"וה ור"י בער דבוודאי בדקו וביררו הנוסח הנכונה מבין הכת"י והדפוסים הישנים והמודריקים שהיו לפניהם, ועל פיהם העתקתי הנוסח של הפיוט.

צורת השיתין

בקרן מערבית דרומית של המזבח היו שני ספלים של כסף שהיו קבועין בקרן של המזבח שהיו מנוקבין כמו ב' חוטמין דקין שלתוכן היה הכהן מנסך את הנסכים, והנסכים היו מקלחין ויורדין^{כה} עד לשיתין שהוא מקום הלול ועמוק^{כו} תחת המזבח^{כז}.

נקיון השיתין

במתני' (מידות פ"ג מ"ג) תני "למטה ברצפה באותו הקרן^{כח} מקום היה שם אמה על אמה ומבלא של שיש היתה קבועה בה שבו יורדין לשית ומנקין אותו^{כט}".

וכ"ה בגמ' פרק לולב וערבה (סוכה מט.) ובמעילה (י"א): "תניא אמר רבי אלעזר בר צדוק לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש, ואחת לשבעים שנה פרחי כהונה יורדין לשם ומלקטין משם יין קרוש שדומה לעיגולי דבילה^ל, ובאין ושורפין אותו בקדושה^{לא}".

ומכל הנ"ל נראה שהשיתין הוא מקום הלול שתחת המזבח שהיה מלא בדר"כ ביין קרוש מהנסכים שהיו נקלטין שם.

והנה לאור דברי הפייטן הנ"ל דפך השמן נמצא בתוך השיתין, נראה לומר דבדאי לא היתה כאן שום חששא דהיסט, שהרי השיתין דרכן להיות מלאים עם יין קרוש, ושפיר היה ניכר אם נכנסו לשם^{לב}, וכמו"כ דשפיר מינכרא אי הסיטו הפך שהיה מונח בתוך היין הקרוש.

מקורו של דברי הפייטן

הנה דרכן של הפייטנים [שע"פ רוב היו ראשונים כמלאכים נ"ע] שיסדו את הפיוטים על דברי חז"ל בגמ' ובמדרשים^{לד}, וכפי הנראה מקורו של מה שיסד הפייטן שפך השמן נמצא בשיתין מתחת למזבח נמצא במדרש לחנוכה^{לה} (נדפס בבית המדרש של יעללינעק^{לז} חדר א' עמ' 182, והועתק משם באוצר מדרשים של אייזנשטיין ח"א עמ' 192), והענין נזכר שם בב' מקומות^{לו}.

דברי המדרש

(א) "בא יון הרשע וגזר וחשכו עיניהם של ישראל, ואמרו, שכל מי שיוזכר שמו של הקב"ה ידקר בחרב^{לז}, והרבה מישראל נהפכו למינות, והיה שם משומד אחד בליעל תתני בן פחת שמו, שהיה יועץ עצות רעות על ישראל, ואמר, שכל זמן שיקריבו קרבן של שחר ושל בין הערבים אינם נופלים בידכם, עמדו ובטלדו^{לח}".

^{כה} בענין צורת הקילוח מהספלים עד לשיתין פליגי בזה רש"י ותוס' בפרק לולב וערבה (סוכה מח:) עיי"ש.

^{כו} בענין עומקו של מקום השיתין פליגי בזה תנאי בסוכה (מ"ט.) דלדעת ר' יוסי שיתין מחוללין ויורדין עד לתהום משא"כ לדעת ר' אלעזר בר צדוק.

^{כז} וכן פירש"י בסוכה (מ"ח: ד"ה שיתין) "שיתין: חלל שתחת המזבח כנגד מקום הנסכים".

^{כח} דהיינו קרן מערבית דרומית דהתמני' שלפני זה מיירי מענין אותו קרן.

^{כט} עי' בתפא"י דעמד בזה אי הכוונה בדברי המתני' דמנקין השית מהיין שנקרש או מן הדמים ואכמ"ל.

^ל יצויין שהיינות שלהם היו חזקים וחריפים הרבה מהיינות שלנו והיו צריכין מיוזג, ואין פליאה בזה דהיין היה נקרש עד שהיה דומה לעיגולי דבילה.

^{לא} בראשונים ובאחרונים על הסוגיא האריכו טובא בצורת הלול ומקומו ומיקומו המדויק, ואכמ"ל.

^{לב} עי' במאירי (סוכה מ"ט:): דהביא דעת הי"מ שלא היה אדם יכול ליכנס לשם אלא שמכניס ומלקט מדפנותיו או לוקח קנה ארוך ומלקט היין הקרוש מן הקרקע, ומ"מ גם לדעה זו י"ל דמ"מ בוודאי היה ניכר להם אם היוונים משמשו שם, כך דאין מקום לחשש היסט בשיתין.

^{לז} יצויין שהרבה מקומות לא ידוע לנו איה מקור המדרש שעליו יסד הפייטן מכיון שלא שרדו דברי המדרש עד ימינו, והפייטן יסד את הפיוט ע"פ דברי המדרש שעדיין היו מצויים בתקופת הראשונים.

^{לח} חלקים גדולים ממדרש זו מובאים בשאלתות דרב אחאי גאון (מהדורת מירסקי, דרשה לחנוכה שאלתא כ"ז), וכן הובאו קטעים אחדים בפ"י סידור התפילה להרוקח בפ"י לתפילת על הניסים, ובערוגת הבושם לר' אברהם ב"ר עזריאל (ערוה"ב ח"ב עמ' 233) בפירושו לפיוטי שבת חנוכה מובא ג"כ מדברי מדרש זו המכונה בשם "מדרש הזהיר" (ע"ש תחילת המדרש "אמר רבה הונא הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה"), ובב"ח (סי' תר"ע) ג"כ מביא מדברי המדרש ומכנה אותו בשם "ברייתא".

^{לח} עיי"ש שציין שהעתיק דברי המדרש מתוך העתקה של קובץ ישן הנמצא בעד הספרים של יועצי לפסאי (ובאופן כללי יצויין שיעללינעק היה בדר"כ נאמן למקורות ממנו העתיק המדרשים, והדפיס דברי המדרש ככתוב וכלשונו, ובניגוד לאייזנשטיין שהגיה ותיקן את ל' המדרש ע"פ סברת כרסו, ואכמ"ל באישיותם המפוקפקת של יעללינעק ואייזנשטיין).

^{לו} הקטע הראשונה נמצא בבית המדרש של יעללינעק עמ' 135, והשנייה בעמ' 136.

^{לז} ועל דברי המדרש אלו יסד ר' מנחם בר מכיר בפיוטו הנ"ל "חק ויעבר קול גם במכתב רשם מוקדני. ואמר הס כי לא להזכיר בשם ה'".

^{לח} ראוי לציין בזה לדברי הגמ' (ב"ב פב:): "ת"ר כשצרו בית חשמונאי זה על זה, היה הורקנוס מבפנים ואריסטובולוס מבחוץ. ובכל יום היו משלשים להם בקופה דינרין, והיו מעלים להם תמידין. היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית, אמר להם, כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרים בידכם. למחר שילשלו דינרין בקופה, והעלו להם חזיר. כיון שהגיע לחצי החומה נעץ צפרניו בחומה, ונודעזה ארץ ישראל ארבע מאות

וחזר עוד אותו בליעל, אלקידם שונא זימה^ט, אם תוכלו להכשילים בזנות תמשלו עליהם, עמדו וגזרו שכל מי שיכתוב כתובה לאשתו יקרעו אצבעותיו. חזר ואמר, מצוה אחת יש להם שאם לא יעשו אותה יאבדו מן העולם, וזה הדלקת נר של בית המקדש שנא' "להעלות נר תמיד"^י, וכתוב עליו "תן חלק לשבעה וגם לשמונה"^{יא}, תן חלק לשבעה, שכל מי שיש לו חלק בשבע נרות שהם מאירים תמיד בבית המקדש, וגם לשמונה ימי החג. אין בריה יכלה להם. עמדו וטמאו כל השמנים שבבית המקדש^{יב}, ולא נשתייר כי אם פך שמן שלא היו יודעים שהיה מונח תחת המזבח, ונעשה נס והדליקו מאותו פך קטן שמונה ימים, ועמד הקב"ה וקבע להם שמונה ימי חנוכה, שלא היה מועד עד עכשיו. אמר הקב"ה, חשבת לעקור שבעת הנרות ושמונת ימי החג^{יג}, הנני מביא עליכם שמונה ימים^{יד} ושבעה^{טו} בני השמונאי שמאבדים אתכם מן העולם. אתה אמרת, שכל מי שיוזכר שמי ידקר בחרב, אני קובע הלל לשמי שמונה של ימי חנוכה^{טז}, ועליהם אמר דוד^{טז} "למנצח על השמינית".^{טז}

(ב) "תניא^{טז} שלוש שנים לא היה אדם יכול לעבור מפני ריחם, ושבע שנים זרעו ישראל שדותיהם וכרמיהם בלא זבל מדם שלהם, ועשרים ושלוש שנים הסיקו ישראל מרומהיהם וחיציהם, ועליהם אמר הכתוב "שם רשעים ירקב"^{יז} ועל בית השמונאי וכיוצא בהם "זכר צדיק לברכה"^{יח}, וחזרו לביתם לשלום ולא מצאו שמן טהור אלא פך קטנה שהיה בשיתין המזבח ולא היה שמן אלא להדליק לילה אחת ונעשה נס והדליקו ממנה שמונה ימים וקבעו שמונת ימי חנוכה".

הנה בדברי המדרש הנ"ל איתא פעמיים שפך השמן נמצא מתחת למזבח [בשיתין], וכנראה שעל דברי המדרש האלו יסד ר' מנחם בר מכיר את החרוז "הפשו וּמְצָאוּ בְשִׁיתִין פֶּךְ שֵׁשׁ בְּטָמֹן".

ג. בכותל ובחדר שהיה סגור :

באורחות חיים לר"א מלוניל (הל' חנוכה, א') ובכל בו (פי' מ"ד) הנ"ל איתא "ולא מצאו שמן טהור אלא פך אחד קטן שהיה מונח בתוך שדה קבועה בכותל שלא היו יכולין להסיטה והיה פתחה סגור וחתום

פרסה על ארבע מאות פרסה. באותה שעה אמרו, ארור האיש שיגדל חזירים, וארור האדם שילמד את בנו חכמת יונית", ואף שבדברי הגמ' מבואר להדיא שהמדובר במחלוקת בין הוקרנוס לאריסטובלוס שכבר היו בני דור הרביעי למלכי בית השמונאי (בני אלכסנדר בן יוחנן בן שמעון בן מתתיהו כהן גדול), מ"מ מצינו בזה להדיא בדברי חז"ל שמסורת היתה בידי הוונים [חכמת יונית] שכל זמן שישאל מקריבין קרבן התמיד אינם יכולים להם.

^ט עי' בגמ' בפרק חלק (סנהדרין ק"ו). שעצה זו כבר יעץ בלעם הרשע לבלק מלך מואב.

^י שמות כ"ז, כ'; ויקרא כ"ד, ב'.

^{יא} קהלת י"א, ב'.

^{יב} ועל דברי המדרש אלו יסד ר' מנחם בר מכיר בפיוטו הנ"ל "מנורה וחג חק ושם מנעו לשמור".

^{יג} דהיינו שמונת ימי חג הסוכות (וכ"ה בדברי הפייטן הנ"ל, שלא יכלו לחוג את חג הסוכות כיון דהיו טרודין אז במלחמתם עם היוונים, וכנגד שמונת ימי חג הסוכות האלו שלא חגגו יסדו כנגדן שמונת ימי החנוכה, וכ"ה בספר החשמונאים (ספר מכבים ח"ב א', ח' - ט') "ויחגו חג לה' שמונת ימים כימי חג הסוכות ויזכרו את הימים מקדם בחגגם את חג הסוכות בהרים ובמערות ותעו בשימון כבהמות שדה ויקחו ערבי נחל וכפות תמרים וישירו שיר שבח והודיה לה' אשר נתן להם עז ותשועה לטהר את בית מקדשו ויעבירו קול בכל ערי יהודה לחוג את החג הזה מדי שנה בשנה", ועי' יסד ר' מנחם בר מכיר בפיוטו הנ"ל "מנורה וחג חק ושם מנעו לשמור" דהיינו שמנעו מהם לשמור שמונת ימי החג (ועי' בערוגת הבושם לר' אברהם ב"ר עזריאל בפי' לפיוט זו), וכ"ה בהמשך הפיוט "ומחמשים חלצו חמשים עד חג שלו" [חג שלו] מבואר בערוה"ב שהוא כינוי לחג הסוכות "כי בו כל אדם שליו ושקט כי כבר אספו תבואות, כי מעצרת עד חג הסוכות לא היו פנויים כי היו עוסקין לקצור וללקט פירות ולאסוף תבואות להכניס לבית, ולכך נקרא חג האסיף שאספו לבית כל אשר בשדה".

^{יד} דהיינו שמונת ימי החנוכה שהם כנגד שמונת ימי חג הסוכות שהיוונים רצו לבטל וכנ"ל.

^{טו} צ"ב בזה דברי המדרש שהרי כפי המבואר במגילת אנטיוכוס וביסיופון (פרק כ') לא היו לו למתתיהו בן יוחנן כה"ג כי אם חמשה בנים (יהודא, שמעון, יוחנן, יונתן, אלעזר), ובמדרש אחר איתא שלמתתיהו היה ג' בנים ול"חשמונאי" היה ז' בנים, וצ"ב אי מתתיהו כה"ג ו"חשמונאי" הם איש אחד או ב' בנ"א, ומדברי הגמ' במגילה (י"א). "ולא געלתי כימי יוונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיהו כהן גדול" משמע שהם ב' בנ"א ואכמ"ל בזה.

^{טז} ועל דברי המדרש אלו יסד ר' מנחם בר מכיר בפיוטו הנ"ל (בריש הפיוט) "נתתני חלק שבעה ושמונה הלל לגמור. למנצח על השמינית מזמור קדוש", ועי' בערוגת הבושם (ח"ב, עמ' 234) וז"ל "נתת לי חלק שבעה הם ז' בני חשמונאים שנתן להם לאבדם תחת שרצו לבטל ז' נרות המנורה, וגם נתת לי חלק שמונת ימי החנוכה תחת שרצו לבטל ח' ימי החג, וגם נתת לי חלק הלל לגמור לשמך בח' ימי חנוכה תחת אשר רצו לבטל הזכרת השם ... ורמז לגמור הלל בחנוכה מדאסמך ויקחו אליך שמן זית וך לסוכות באמור אל הכהנים כי בחג הסוכות גומרין את ההלל".

^{יז} תהילים י"ב, א'.

^{יח} דברי המדרש אלו מובא גם בשאלתות דרב אחאי גאון (מהדורת מירסקי, שאלתא כ"ז בדרשה לחנוכה) ובערוגת הבושם בפירושו לפיוט זו (ערוה"ב, ח"ב עמ' 233), וכבר הערתי לעיל בענין הסתירה בדברי הגאון במש"כ בשאלתא כ"ו (בכל המהדורות והדפוסים) שמצאו הפך בההיכל ובמש"כ בשאלתא כ"ז שמצאו הפך תחת המזבח, וצ"ב.

^{יט} קטע זו מדברי המדרש עד "זכר צדיק לברכה" מובא בשאלתות הנ"ל.

^י משלי י', ד'.

^{יא} שם.

בחותרמו של [יוחנן] כהן גדול ובסגירת הפתח בחותם הכירו שלא נגעו בפך, ומדבריהם נראה להדיא שהפך נמצא קבועה בכותל שהיה פתחה סגור. וכ"ה בפ' סידור התפילה להרוקח ז"ל הנ"ל שכתב "ומצאו החשמונים פך אחד שחתום בחדר בחותרמו של כהן גדול שלא נגעו בו היוונים ולא טמאוהו בהיסמם, דהיינו שהפך נמצא בחדר שהיה סגור בחותרמו של כה"ג. ומ"מ מדבריהם עדיין לא נתברר לנו בדיוק היכן במקדש היה מקומו של אותו כותל או חדר שהיה סגור בחותרמו של כה"ג ששם היה מונח פך השמן.

ד. צורת הפך

א. פך של חרס :

הנה בדברי חז"ל ובמדרשים לא נתברר כלל מאיזה חומר היה הפך עשוי, אך מדברי הראשונים ז"ל נראה להדיא דעתם דבוודאי היה משל חרס שאינו מטמא מגבו כי אם מתוכו, וע"ז הקשו דמנ"ל דלא נטמא הפך ע"י היסמ, וכ"ה מבורר להדיא בדברי הר"ן והרשב"א הנ"ל דכתבו דהפך היה משל חרס.

ב. פך של שיש :

בדברי הפייט הנ"ל שיסד "הפשו ומצאו בשיתין פך שיש" ב"טמן" נראה דדעתו של ר' מנחם בר מכיר שפך השמן היה משל שיש ולא משל חרס כדעת שאר הראשונים [לע"ע עדיין לא זכיתי למצוא מקור לדבריו בדברי חז"ל ובמדרש אך בוודאי שהפייטן יסד דבריו²² על דברי חז"ל והמדרשים שהיו תח"י²³]. והנה לפי דבר הפייטן שפך השמן היה משל שיש ולא משל חרס כלל לא קשה קושיית התוס' והראשונים ז"ל דהרי כלי אבן אינם מקבלין טומאה לעולם²⁴, ולחכי לא חששו להיסמ בפך של שיש, וכיון דהפך²⁵ היה חתום בחותרמו של כהן גדול ידעו שהיוונים לא פתחו הפך והשמן שבפך טהור²⁶.

²² עי' מש"כ לעיל בנוסח הפיוט שבכת"י מחזור נירנברג משנת צ"א איתא הנוסח "חיפשו ומצאו בשיתין פך נטמן שמן" וחסר שם תיבת "שיש" אחר בכל שאר הכת"י שראיתי אכן איתא התיבה "שיש" וכנראה שהמדובר בט"ס.

²³ יצויין שר' מנחם בר מכיר היה בן דורו הצעיר של רש"י, דהרי רש"י נולד בטרוייש שבצרפת בערך שנת ד"א ת"ת ונסתלק בשנת ד"א תתס"ה (ט' שנים אחר גזירת תתנ"ו שרש"י מרמו על הפרעות בפיוטו ליו"כ "תנו"ת צרות לא נוכל"), ור' מנחם בר מכיר פתח ישיבתו ברעגנשבורג אחר גזירת תתנ"ו, וכנראה שר' מנחם יסד פיוטו הנ"ל עוד לפני שבעלי התוס' (שהיו מצאצאי ותלמידי רש"י) והראשונים הנ"ל כתבו דבריהם (וק"ו שהפיוט קדם לדבריהם של שאר הראשונים ז"ל).

²⁴ וכמ"ש לעיל שהפייטנים היו להם הרבה מדרשות ואגדות חז"ל שלא הגיעו לידינו וחבל על דאבדין.

²⁵ עי' ברמב"ם פ"ה מהל' כלים הל' ו' שכלי אבנים אינם מיטמאים, ובפ"ה המשניות להרמב"ם מס' כלים פרק י' שכלי שיש הם בכלל כלי אבנים, ואכמ"ל כאן בסוגיא זו, ולא באתי כי אם להעיר.

²⁶ הפך עצמו או השידה או החדר שבו היה הפך מונח וכנ"ל.

²⁷ יצויין שכדברינו כבר העיר בקרבן נתנאל בסוגיין (אות ת') אחר שציין לדברי התוס' העיר "בפיוט אמר שהיה פך של שיש", וכפי הנראה שזה היה כוונתו בזה לתרץ את קושיית התוס' דכיון שהפך היה של שיש אין כאן חשש היסט כיון דכלי שיש לא מיטמא בהיסט, וחבל שקיצר ולא ביאר דבריו.